

УДК 81.42; 811.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/29.209277>

Надія БОНДАР,

orcid.org/0000-0003-2165-6722

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янської філології, компаративістики та перекладу
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(Ніжин, Чернігівська область, Україна) *bondar.n55@ukr.net*

Олена ПЕТРИК,

orcid.org/0000-0002-4458-7654

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри слов'янської філології, компаративістики та перекладу
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(Ніжин, Чернігівська область, Україна) *petrykhelena2000@gmail.com*

Валентина СИДОРЕНКО,

orcid.org/0000-0002-3573-4843

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янської філології, компаративістики та перекладу
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(Ніжин, Чернігівська область, Україна) *sidorenko_2007@ukr.net*

ФОЛЬКЛОРНІ ЗАСОБИ ОБРАЗНОСТІ В ПОЕЗІЇ О. С. АФАНАСЬЄВА-ЧУЖБИНСЬКОГО

У статті розглянуто лінгвостилістичні особливості поетичних творів О. Афанасьєва-Чужбинського, оскільки із цього боку вони фактично не були об'єктом дослідження. У романтичній поезії 20-60-х років виділяють течії: фольклорну, фольклорно-історичну, громадянську та психологічно-особистісну. Учені вважають, що в період романтизму відбулося зближення фольклорної та романтичної традиції, що знайшло своє відображення в стилізації текстів під народнопоетичні зразки, у запозиченні фольклорних сюжетів та символів. Серед мовних особливостей творів цього періоду чільне місце посідають народнопоетичні елементи. Не є винятком і поезія О. С. Афанасьєва-Чужбинського.

Випускник Ніжинської гімназії вищих наук князя Безбородька (1829–1835 рр.) Олександр Степанович Афанасьєв-Чужбинський (1817(16)–1875 рр.), 200-літній ювілей якого нещодавно відзначався, відомий не тільки як письменник, поет, що писав двома мовами (українською та російською), але й як історик, етнограф, літературний критик, лінгвіст, перекладач (з польської та французької мов), редактор кількох журналів.

У дослідженні проаналізовано такі засоби виразності, як повтори, форми суб'єктивної оцінки та порівняння, що мають давню традицію і досить поширені у фольклорі. Серед повторів аналізуються повні, часткові, варіативні, синонімічні, анафоричні та повтори-приспіву. Форми суб'єктивної оцінки скласифіковано за частиномовним принципом та словотвірним формантом. Порівняння розглядаються з огляду на їхню структуру та семантику. Крім того, звертається увага на функції досліджуваних одиниць у творах О. С. Афанасьєва-Чужбинського. З'ясовано, що вказані засоби виразності та додаткова інформація, яку вони репрезентують, у тексті виконують естетичну, підсиловальну, емоційну, підсиловально-емоційну, експресивну функції; вони можуть виокремити головну ідею чи тему твору, рельєфніше змалювати образ ліричного героя, відобразити його переживання та стан.

Ключові слова: О. С. Афанасьєв-Чужбинський, поетичні тексти, фольклор, повтори, форми суб'єктивної оцінки, порівняння.

Nadiya BONDAR,

orcid.org/0000-0003-2165-6722

Candidate of Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Slavic Philology, Comparative Studies and Translation
of Nizhyn Mykola Gogol State University
(Nizhyn, Chernihiv region, Ukraine) *bondar.n55@ukr.net*

Olena PETRYK,

orcid.org/0000-0002-4458-7654,

Candidate of Philology,

*Associate Professor at the Department of Slavic Philology, Comparative Studies and Translation
of Nizhyn Mykola Gogol State University
(Nizhyn, Chernihiv region, Ukraine) petrykhelena2000@gmail.com*

Valentyna SYDORENKO,

orcid.org/0000-0002-3573-4843,

Candidate of Philology, Associate Professor,

*Associate Professor at the Department of Slavic Philology, Comparative Studies and Translation
of Nizhyn Mykola Gogol State University
(Nizhyn, Chernihiv region, Ukraine) sidorenko_2007@ukr.net*

FOLKLORE MEANS OF IMAGERY IN THE POETRY OF O. S. AFANASIEV-CHUZHBYNSKYI

The article deals with linguistic and stylistic features of O. S. Afanasiev-Chuzhbinskyi's poetic works, because from this point of view they have not been the object of study yet. In the romantic poetry of the 1820 s–1860 s the following schools are distinguished: folklore, folklore-historical, civic and psychological-personal. Scholars believe that in the period of Romanticism there was a convergence of folklore and romantic traditions, which led to the stylization of texts according to folklore poetic patterns, to the borrowing of folklore stories and symbols. Folk poetic elements are widespread linguistic features of the literary works of this period. The poetry of O. S. Afanasiev-Chuzhbinskyi is no exception.

A graduate of Prince Bezborodko Nizhyn Gymnasium of Higher Sciences (1829–1835) Oleksandr Stepanovych Afanasiev-Chuzhbinskyi (1817(16)–1875), whose 200 th anniversary was recently celebrated, is known not only as a writer and a poet who wrote in two languages (Ukrainian and Russian), but also as a historian, ethnographer, literary critic, linguist, translator (from Polish and French), editor of several magazines.

We have analyzed such means of expression as repetitions, forms of subjective evaluation and comparison, which have a long tradition and are quite common in folklore. The following types of repetitions are analyzed: complete, partial, variable, synonymous, anaphoric and repetitions-refrains. Forms of subjective evaluation are classified according to the part of speech principle and word-forming formant. Comparisons are considered in terms of structure and semantics. In addition, the attention is paid to the functions of the studied units in the works of O.S. Afanasiev-Chuzhbinskyi. The functions of the analyzed means and the additional information that they provide can be aesthetic, amplifying, emotional, amplifying-emotional, expressive; they can highlight the main idea or theme of the work, depict the image of the lyrical hero, his feelings and life more vividly.

Key words: *O.S. Afanasiev-Chuzhbinskyi, poetic texts, folklore, repetitions, forms of subjective evaluation, comparisons.*

Постановка проблеми. Випускник Ніжинської гімназії вищих наук князя Безбородька (1829–1835 рр.) Олександр Степанович Афанасьєв-Чужбинський (1817(16)–1875 рр.), 200-літній ювілей якого нещодавно відзначався, відомий не тільки як письменник (роман «Петербургские игроки» (1871–1872)), поет, що писав двома мовами (українською та російською), але й як історик (ним написаний твір про провінційний, військовий та столичний побут – «Очерки прошлого» (1863)), етнограф (автор етнографічної праці «Поездка в южную Россию» (1861)), літературний критик, лінгвіст (уклав «Словарь малорусского наречия» (1855), на жаль, робота не була закінчена), перекладач (з польської та французької мов), редактор (журналів «Заграничный вестник», «Искра» (1873) та інших). Його перу також належать досить цінні «Воспоминания о Т. Г. Шевченко» (1861).

На думку М. Т. Яценка, розквіт української романтичної поезії припадає на 30-40-і роки XIX століття. Серед інших авторів цього періоду, таких як Л. Боровиковський, А. Метлинський, Є. Гребінка, М. Костомаров, В. Забіла, Я. Щоголев, називається й ім'я О. С. Афанасьєва-Чужбинського.

Аналіз досліджень. Творчий доробок Олександра Степановича Афанасьєва-Чужбинського досить вагомий. Зібрання його творів налічує 9 томів – Собрание сочинений, т. 1 – 9, СПб. 1890 – 1892, яке 1930 року було перевидано. Але дослідження творчості знаходимо не в монографічних джерелах, присвячених саме йому, а в таких виданнях, як Багалеї Д. И. Материали для биографий южно-русских научнолитературных деятелей XIX века. К., 1903; Скроботов Н. А., «Петербург. листок» за 35 лет, СПб., 1914; Быков П. В., Силуэты далекого прошлого, М.–Л., 1930;

Баскаков В. Н., Письма русских литераторов и ученых Ю. И. Крашевскому. – В кн.: Слав. лит. связи. Л., 1968; Гнатюк М. П., О. Афанасьев-Чужбинский. *Радянське літературознавство*, 1972, № 6; Очерки литературной жизни Воронежского края, Воронеж, 1970, с. 375 (биограф. справка об А.-Ч.); Богомолов И., Тропкою дружбы. Тб., 1984, с. 92-98.

У цих роботах більше уваги приділяється біографії, а творчість письменника досліджується з огляду на ідейно-тематичні, сюжетні та композиційні особливості, що передбачає перш за все літературознавчий аналіз. Такий самий підхід спостерігаємо в «Історії української літератури ХІХ століття» (підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів у 2 кн. / за ред. М. Г. Жулинського. Київ: Либідь, 2005. Кн. 1. 2005. 654 с.) та навчальному посібнику для студентів-філологів Моціяки О. М. «Становлення нової української літератури (Історія української літератури перших десятиріч ХІХ століття)», який вийшов у Ніжині (видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2007. 232 с.).

Деякі роботи присвячені компаративним дослідженням. Так, у статті О. І. Блик «О. Афанасьєв-Чужбинський та Харківська школа романтиків: творчі перегуки та паралелі», яка вміщена в збірнику «Література та культура Полісся» (випуск № 82 (25)), розглянуто творчі перегуки в діяльності О. Афанасьєва-Чужбинського та представників Харківської школи романтиків; для аналізу використано історико-літературний, порівняльний та біографічний методи. У дослідженні йдеться про спільні мотиви у творчості О. Афанасьєва-Чужбинського та А. Метлинського, О. Корсуна, М. Петренка. Крім того, проаналізовано оцінки, які давали поети харківського осередку постаті О. Афанасьєва-Чужбинського. У статті вперше здійснено комплексний розгляд творчих взаємозв'язків поета з представниками харківського об'єднання, а також окреслено сфери, у яких діяльність цих літераторів була співзвучною.

Проте лінгвостилістичні особливості творів О. Афанасьєва-Чужбинського, зокрема його поезії, не потрапили до поля зору науковців, що й визначило **актуальність дослідження**. Розвідка вирізняється новизною, позаяк передбачає аналіз саме мовних особливостей українських поетичних творів видатного випускника Ніжинської вищої школи, 200-літній ювілей від дня початку роботи якої відзначається у цьому році.

Мета статті – здійснити лінгвостилістичний аналіз фольклорних засобів образності поезій О. Афанасьєва-Чужбинського.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає М. Т. Яценко, в українській романтичній поезії (це стосується великою мірою й прози) 20-60-х років можна виділити такі основні тематично-стильові течії: фольклорну, фольклорно-історичну, громадянську та психологічно-особистісну, в межах яких проявилися різні ідейні позиції письменників (Українські поети-романтики, 1987: 14). Природно, що серед мовних особливостей творів різних письменників цього періоду чільне місце посідають народнопоетичні елементи. Не є винятком і поезія О. Афанасьєва-Чужбинського.

Згідно з літературознавчим словником-довідником, наявність фольклорних (народнопоетичних) елементів у літературному творі називається фольклоризмом. У результаті багаторічних досліджень учені дійшли висновку, що освоєння літературою фольклору пройшло такі етапи: стилізацію, психологічну інтерпретацію фольклорних мотивів, переосмислення народної міфології. У різні періоди розвитку літератури домінували певні типи фольклоризму. Так, у період романтизму відбулося зближення фольклорної та романтичної традицій, що знайшло своє відображення у стилізації текстів під народнопоетичні зразки, у запозиченні фольклорних сюжетів та символів (Літературознавчий словник-довідник, 2007: 699). Крім того, письменники послуговуються мовними засобами образності, характерними для усної народної творчості, зокрема порівняннями, епітетами, формами з суфіксами суб'єктивної оцінки, повторами та ін.

У пропонованому дослідженні звертаємо увагу на такі засоби виразності, як повтор, порівняння та емоційно забарвлену лексику, що мають фольклорну основу в поетичних творах О. Афанасьєва-Чужбинського, написаних українською мовою.

Повтор – найпростіша стилістична фігура, що використовується у фольклорній творчості, перш за все в народній пісні й поезії, що зумовлене причинами емоційного та змістового характеру (Літературознавчий словник-довідник, 2007: 540). Але з розвитком літератури ця стилістична особливість з'являється і в авторських творах, тому більш точним буде інше визначення цього терміна, а саме: «Повтором, або репризою, називають фігуру мовлення, яка полягає в повторі звуків, слів, морфем, синонімів чи синонімічних конструкцій в умовах тісного контексту, тобто досить близько одне від одного, щоб їх можна було помітити» (Ахманова, 1966: 327). Так само, як й інші фігури мовлення, що підсилюють виразність висловлювання, повтори розглядають у плані розходження між традиційними позначеннями та ситуативними

позначеннями, як певне цілеспрямоване відхилення від нейтральної синтаксичної норми, для якої досить одноразового вживання слова.

До предметно-логічної інформації повтор зазвичай нічого суттєвого не додає, тому його можна розцінювати як надлишковість. Але використання такої характеристики можливе лише з певним застереженням, тому що повтори передають значну додаткову інформацію емоційності, експресії та стилізації; крім того, часто слугують важливим засобом зв'язку між реченнями. Проте іноді предметно-логічну інформацію буває досить важко відокремити від додаткової, прагматичної.

Повторюватись можуть одиниці різних рівнів, тому класифікуються повтори в залежності від того, які саме елементи вживаються не один раз, а два й більше.

Лексичним повтором називається повтор слова або словосполучення у складі одного речення, абзацу або й цілого тексту. Відстань між одиницями, що повторюються, та кількість повторів можуть бути різними, але обов'язковою умовою в цьому випадку є те, що читач повинен помітити цей повтор.

Повтори можуть розглядатись як ключовий стилістичний прийом, з якого слушно починати аналіз. Вони бувають дуже різні за своїм характером. В аналізованих текстах повтори досить поширені, тому розглянемо їх як один із засобів творення образності, що має фольклорне коріння.

Одним із різновидів повтору є анафора, коли повторювані елементи (слова, фрази) знаходяться на початку рядка: *Я б не покинув України: / Твоя пахучая весна, / Твої квітчасті долини, / Твої веселі небеса, / Твої луки, твої ліса, / Твої густі червоні лози, / Під темний вечір соловей – / Усе краса!..* (с. 225) [тут і в наступних ілюстративних прикладах сторінки вказано за джерелом *Українські поети-романтики : поет. твори / упоряд. і приміт. М. Л. Гончарука. Київ: Наукова думка, 1987. 592 с. – Н.Б., О.П., В.С.*]. У цьому уривку всі рядки, крім першого та двох останніх, починаються займенником *твоя*, а в п'ятому він навіть повторюється двічі. Якщо врахувати особливості будови та зміст першого рядка, у якому немає звертання, то можна припустити, що далі повинні були б уживатись різні форми особового займенника *вона*, а саме *її*, що набувають значення присвійного. Але автор обирає саме присвійний займенник *твій*, надаючи йому відповідних родових та числових форм, тим самим ніби наділяючи Україну роллю співрозмовника, бо вказана лексема належить до другої особи, що називає того чи тих, хто бере участь у розмові, а форма

її належить до третьої особи, яка називає того, хто не бере участі в розмові, але може бути об'єктом спілкування.

Поряд із простим повтором двох і більше абсолютно тотожних елементів може вводитись повтор з певною варіацією. Досить ефективним є частковий повтор, за якого морфологічна близькість тільки яскравіше відтіняє одне слово від іншого. Цікаві семантичні варіації в повторі, тобто використання різних лексико-семантичних варіантів, що входять до семантичної структури одного й того ж слова і підкреслюють завдяки такому паралельному вживанню в одному контексті різницю в конотаціях. У наведеному нижче прикладі маємо не тільки простий повтор прикметника *смутне*, але й інший, складніший: *Щоб співати миру / Про козацтво незабутнє, / Вірне, стародавнє, / Про життя козацьке смутне, / Смутне, але славне* (с. 227), а саме повтор однокоренових слів, що належать до різних частин мови: іменник *козацтво* та прикметник *козацьке*. Вони мають різні лексичні значення, але поєднує їх спільний корінь, до семантики якого додаються значення службових морфем відповідних частин мови. Лексема *козак* у тлумачних словниках пояснюється як «член військово-землеробної общини вільних поселенців на окраїнах держави, які активно брали участь у захисті та розширенні державних кордонів». Іменник, що утворився від твірної основи з допомогою суфікса, належить до лексико-граматичної категорії збірних і називає групу людей, які відповідають зазначеним вище характеристикам, або може вживатись і як абстрактний іменник, що називає певне явище в історії розвитку країни. Прикметник, утворений теж суфіксальним способом, називає ознаку, пов'язану зі значенням твірної основи. Такий повтор дозволяє дещо розширити основну семантику, яка виражена в кореневій морфемі, та варіювати її за рахунок утворення нових слів за допомогою афіксів, що додаються при деривації тієї ж, що і твірна, або іншої частини мови. У випадку, коли в тексті маємо вживання спільнокоренових слів, що семантично близькі одне до одного, застосовується так званий частковий повтор, який є складнішим у порівнянні з першим прикладом.

Ще більш складним виявляється взаємодія близьких значень, коли вони виражені не варіантами одного й того ж слова, а синонімами: *Вона голосно співає, / Голосно і плаче. / І сопількою голосить, / Бурею лютує* (с. 226); *І то шлях, і то дорога – / Кого спитать в полі?* (с. 234). У першому уривку є простий повтор одного й того ж слова (*голосно*), але ще спостерігаємо

синонімічний повтор дієслів *плаче* та *голосить*. Лексема *плакати* має досить багатий синонімічний ряд (*ридати, ревіти, вити, стенати, хникати, хлопати, нюняти, схлипувати* тощо), одиниці якого відрізняються, крім семантики, різним стилістичним забарвленням (нейтральне, книжне, просторічне, розмовне). Автор обрав саме дієслово *голосить* для змалювання більш яскравого слухового сприйняття поетичного образу – звучання кобзи. Якщо врахувати, що цей твір називається «Шевченкові», то сама собою вимальовується аналогія та паралель з кобзарем, Кобзарем та «Кобзарем». Порівняння лексичного значення та стилістичного забарвлення синонімів показує, що завдяки такому повтору відбувається підсилення семантики від нейтрального *плаче* до емоційно виразнішого *голосить*. У другому уривку як синонімічний повтор вживаються іменники *шлях* та *дорога*, які фактично не відрізняються як за значенням, так і за стилістичним забарвленням (пор.: 'шлях – смуга землі, призначена для їзди та ходіння, дорога'; 'дорога – смуга землі, якою їздять і ходять'). Як бачимо, навіть одне слово пояснюється через інше, принаймні у першому значенні, тому можемо вважати їх абсолютними синонімами. Така реприза дозволяє поетові уникнути тавтології та все ж таки актуалізувати увагу на повторюваному елементі.

У наведених нижче прикладах автор застосовує варіативний повтор, коли, наприклад, непарні рядки дещо відрізняються один від одного, тим самим роблячи акцент саме на упущенні чи додаванні окремих елементів: *Де ще рідна наша мати / Зазирає в вічі; / Де та бідна мати просить / Кожну щирю душу...* (с. 227); або відбувається варіативна заміна слова із загальнішим значенням (*час*) з дещо широким трактуванням меж на лексему з конкретнішим (*день*) та обмеженим певними вузькими рамками: *Не вернуться ж і до мене / Літа молодії: / Що день божий, що час божий / І мій лист жовтіє* (с. 231).

Найбільш помітним можна вважати повтор, що називають приспівом. Такий різновид зустрічаємо в поезії 1843 року, яка не поділена на строфи і складається з 34 рядків. Починається вона так: *О, як весело глядіти, / Як сміються всі на світі, / А я з горя поманеньку / Наллю чарочку повненьку, / Вип'ю добре, посмакую / І сам з кого покепкую*. Потім після 22 рядка читаємо: *А я з горя поманеньку / Наллю чарочку маненьку / Та на неї подивлюся, / Вип'ю та й сам посміюся* (с. 228). Як бачимо, у повторі є невеликий відступ у перших двох рядках (*повненьку – маненьку*), а наступні два ще більше змінені, що пояснюється тим змістом, який передусім повторює.

Такий самий різновид повтору спостерігаємо у вірші «Осінь», у якому з невеликою варіацією повторюються два рядки, що нагадує приспів у народних та авторських піснях: *Отак, бува, засумую, / Як серце озветься, – / А я його здавлю горем / Та й скажу: «Минеться!..»*, а через кілька строф читаємо: *Здавлю ж горем своє серце / Та й скажу: «Минеться!»* (с. 232).

Повтори майже ніколи не виконують лише однієї функції. Вони, як правило, у більшості випадків поєднують їх: експресивність та функціонально-стилістичні риси, експресивність та емоційність, експресивність та функцію зв'язку між реченнями, що слугує важливим засобом об'єднання одиниць тексту, при цьому зв'язок за допомогою прийменників має конкретніший характер, ніж сполучниковий.

Різні функції повтору особливо яскраво виражені в поезії. Деякі автори навіть вважають, що ці засоби є стилістичною ознакою поезії, яка відрізняє її від прози.

Поряд з повторами поет звертається й до використання слів із суфіксами суб'єктивної оцінки, більш характерними для творів усної народної творчості та для розмовно-побутового мовлення, де вони досить продуктивні. Особливістю суфіксів суб'єктивної оцінки є те, що вони надають емоційного або експресивного забарвлення не тільки одному слову з цим афіксом, але й усьому висловлюванню в цілому. О. О. Потебня зазначав: «Відрізняючи об'єктивну зменшувальність чи збільшувальність від пестливості та ін., у якій виражається особисте ставлення до речі, можемо думати, що в останньому випадку настрої, що був виражений у пестливій формі імені речі (відносного суб'єкта) розповсюджується в тій чи іншій мірі на її якості, якості її дій та інші речі, які пов'язані з нею. Це і є узгодження в уяві» (Потебня, 1968: 92).

В українській мові в різних лексико-граматичних класах слів оцінність, створювана суфіксацією, проявляється по-різному: більшою мірою в іменників та прикметників, значно менше в інших частинах мови. Суфікси суб'єктивної оцінки – найпомітніший словотвірний засіб для вираження самооцінки та оцінки інших людей чи об'єктів, тому жоден художній твір не обходиться без їхнього використання. Звертання письменників до експресивного словотвору в різні епохи відображало не тільки лінгвістичний смак часу, але й певні умовності літературних стилів та методів. Якщо у XVIII столітті оцінні суфікси вважались частиною «низького штилю», то уже в XIX столітті відбувається переоцінка зменшувально-пестливих слів, що багаторазово повторю-

ються в «новому штилі» (Розенталь, Теленкова, 1985: 292). Стилистичне використання експресивного словотвору у творчості відомих українських письменників зумовлене особливостями їхнього ідіостилію та конкретними художніми завданнями, що вирішувались під час відбору виразних засобів мови для того чи іншого твору.

У поезіях О. С. Афанасьєва-Чужбинського найбільш вживаними словами із суфіксами суб'єктивної оцінки є іменники, що відповідає загальній тенденції. А серед іменників найпоширенішою є лексема *серденько*, яка повторюється більше 10 разів у творах, що аналізуються. Утворена ця форма за допомогою суфікса -еньк, який надає твірному іменнику пестливого відтінку: *Ні, серденько повне якоїсь печалі...* (с. 225); *Ще серденько чогось занило...* (с. 226); *Я серденьком чую...* (с. 231); *Чи зустрінусь з дівчиною – / Серденько озветься* (с. 236); *І моє серденько нишком / З богом розмовляє...* (с. 237); *Або вразять у серденько / Тебе карі очі* (с. 240). Уважається, що цей афікс та його варіант -оньк не дуже поширений в українській мові, але у віршах поета є й інші іменники, утворені за допомогою цих суфіксів: *Тільки туди кониченька / Мені не водити, / Із тієї криниченьки / Водиці не пити* (с. 227); *Я вже бачив, як рибоньку / Витягнуть з водиці* (с. 239); *Їх небагато у світоньку, люде* (с. 244). Як правило, ці суфікси суб'єктивної оцінки додаються до іменників, що називають людей, тварин, різні предмети та рослини, доповнюючи лексичне значення твірних основ відтінком пестливості.

Досить поширеними у творах поета є іменники з суфіксами -ц: *І дівчина гарна стоїть край віконця* (с. 226); *Чи ти бачиш, як в колодязь / Упустять відерце* (с. 232); -ець: *А між очеретом вітрець подихає...* (с. 228); а серед найбільш уживаних іменників з останнім афіксом є лексема *братця*, яка вживається більше 10 разів: *Отак і я сміюсь, братця...* (с. 233); *На все, братця, божя воля* (с. 242); *Скажіть мені, добрі люди, / Навчіть мене, братця* (с. 236). Це слово, як правило, вживається як звертання до уявних співрозмовників з метою долучити їх до розмови, до роздумів самого поета, відчувається бажання ліричного героя отримати відповідь, підтримку, пораду.

Більш чи менш вживаними є у віршах форми суб'єктивної оцінки, утворені за допомогою й інших суфіксів. А саме: -ик (*Уже ти від себе усіх порозгониш, / Хоч тільки попросиш і кухлик води* (с. 226)); -к: (*То не соловейки налетіли в лози* (с. 228); *Прохолодно... Ні іскорки!* (с. 234); *Чи посію жито в полі – / Всім сонечко гріє* (с. 236); *Мабуть же, хоч на годинку / Та й мені суди-*

лось! (с. 236); *Де-не-где хмарка гуляла на волі* (с. 238)), які надають зменшувально-пестливого відтінку значення; -иц (*Ой у полі на роздоллі / Шовкова травиця* (с. 227)), що репрезентує пестливе значення, а відтінку зменшуваності не має, такий суфікс рідко сполучається з іменниками істотами, частіше з іменниками неістотами; -ок (*Курить димок; головешка / То сям, то там тліє* (с. 234); *Через садок перекинувся / З широкого поля* (с. 241)), який не є поширеним як у мові загалом, так і в творах поета; -инк (*Сам собі, старцем, сліпий, з торбинками, / Ходить, сердега, мовчки попідтинню* (с. 244)), утворений від двох інших суфіксів (-ин та -к); -ят (*Глянь крізь чорні оченята / Мені на годину* (с. 237)); -очк (*А хто на путь мій квіточку покинув?* (с. 235); *Як ранок осипле квіточки росою* (с. 228)).

Є вірші, у яких майже всі іменники вжиті у формі суб'єктивної оцінки, представленої за допомогою різних суфіксів: *Я вже бачив, як рибоньку / Витягнуть з водиці: / Трепечеться, підскакує / Вона на травиці... / А округ і квітки цвітуть, / І сонечко сяє... / Але рибка зараз гине, / Бо води немає!* (с. 239). Це дуже зворушливі рядки, у яких йдеться про рибку, про співчуття до неї, але насправді автор використовує символічний образ для звернення уваги на крихкість життя, почуттів, стосунків.

Незважаючи на те що прикметники із суфіксами суб'єктивної оцінки є досить поширеними, у творах О. С. Афанасьєва-Чужбинського вони поодинокі: *Попід тим легеньким вранішнім туманом, / Щось мов виглядає очима-зірками* (с. 229). Автор утворює форму суб'єктивної оцінки за допомогою суфікса -еньк, який приєднується до твірної основи якісного прикметника й надає йому пестливого відтінку без указівки на зменшуваність. Такі слова характерні для розмовно- побутового мовлення й текстів усної народної поетичної творчості.

Маловживаними також є прислівники із суфіксами суб'єктивної оцінки як у творчості поета, так і загалом у мовленні. В аналізованих текстах подібних прикладів було виявлено кілька: *Кликнув милу потихеньку...* (с. 241); *І вже птиця веселенько / Летить із-за моря* (с. 229). Виділені прислівники утворені від якісних прикметників, і тому форми суб'єктивної оцінки мають схожі з ними суфікси: -еньк-у, -еньк-о, які успадковані від прикметників і надають словам значення деякого підсилення ознаки з різними відтінками виразності, експресивності. Крім того, при творенні прислівника *потихеньку* був використаний префікс *по-*, що вносить значення «не в повній мірі»,

«трохи» або, навпаки, «значною мірою». Такі форми теж характерні розмовно-побутовому мовленню та фольклорним текстам.

Серед аналізованих прикладів зустрілися й такі, у яких суфікси суб'єктивної оцінки вжиті в різних частинах мови: іменниках і прикметниках (*Тільки й бачиш, як повіє / Вітерець маленький, – / Летить уподовж дороги / Попілець сіренький* (с. 234); *Бачив я колись весною / Невеличку птичку* (с. 239)); іменниках, прикметниках, прислівниках (*А я з горя поманеньку / Наллю чарочку повненьку* (с. 227)). Зменшувально-пестливий відтінок у такому випадку ніби подвоюється чи навіть потроюється, бо не тільки назва предмета має певний суфікс, але й означення до нього, виражене прикметником, теж утворюється за допомогою афікса, що має оцінний відтінок. А в останньому прикладі на шість слів, що є самостійними частинами мови, три належать до зменшувально-пестливих форм: прислівник *поманеньку*, іменник *чарочку*, прикметник *повненьку*. Та це не викликає відчуття надлишковості. Рядки звучать дуже органічно, нагадуючи народні пісні.

Однією з основних функцій художнього тексту є естетичний вплив на читача. Для цього письменниками використовуються найрізноманітніші виразні засоби, серед яких досить яскравим та розповсюдженим є порівняння.

На жаль, серед дослідників немає єдиної точки зору щодо цього тропу. Існує багато різних визначень («Порівняння – троп, який полягає в поясненні одного предмета через інший, подібний до нього, за допомогою компаративної зв'язки, тобто єднальних сполучників: як, мов, немов, наче, буцім, ніби та ін. Цей троп має давню традицію, він широко застосовується в усній народній творчості: парубок, мов явір; дівчина, як зоря» (Літературознавчий словник-довідник, 2007: 546); «2. Фігура мовлення, що полягає в уподібненні одного предмета до іншого, у якому передбачається наявність ознаки, спільної з першим» (Ахманова, 1966: 450); «Порівнянням називається зіставлення одного предмета з іншим з метою художнього опису першого» (Голуб, 1997: 141)) та класифікацій, що базуються на структурі, семантиці, способах вираження компаративів. Особливий інтерес викликає функціонування цього зображально-виражального засобу в текстах художньої літератури.

У творчості О. С. Афанасьєва-Чужбинського порівняння посідають досить важливе місце і є яскравим засобом створення образності поетичних текстів. За способом вираження порівняння в аналізованих творах являють собою досить

монолітну групу тропів, оскільки фактично усі вони представлені простими порівняльними конструкціями або порівняльними підрядними предикативними частинами зі сполучниками: *мов, як, мовби: Ти гарна, мов рідна моя сторона* (с. 225); *Мене ніхто тут не кохав, / Як рідний брат кохає брата* (с. 225); *І хліб подадуть той не як сиротині, / А кинуть, мов часом собаці кісток* (с. 225); *А в тій пісні чуєш і радість і сльози, / Мовби твою душу якісь душі кличуть* (с. 229). Ці сполучники можна розділити на дві підгрупи: 1) власне порівняльні (*мов, як*), що виражають уподібнення; 2) модально-порівняльні (*мовби*), що виражають ірреальну, гіпотетичну схожість, тобто таку, що здається.

Порівняння можуть бути скласифіковані за семантичним принципом. У поетичних творах О. С. Афанасьєва-Чужбинського виділені кілька різновидів компаративів на основі врахування значення компонентів, що утворюють цей троп. Порівняння, які стосуються конкретних предметів, різноманітні та багато в чому символічні. *Скрізь пусто, скрізь пусто на світі мені, / Як в чистому полі самотній билині* (с. 225). У цих рядках ліричний герой порівнює себе із самотньою билиною в полі. Обидва компоненти (той, який порівнюється, і той, з яким відбувається порівняння) належать до групи конкретних предметів. Таких прикладів у поетичних текстах, які були об'єктом аналізу, досить багато. У них ліричний герой чи сам автор досить часто порівнюється з представниками світу рослин (*Поки цвів ти, як калина, / То й лихо минало* (с. 232); *Мабуть згину, так як гине / Травка на морозі; / Бо стою, як той самотній / Горох при дорозі* (с. 236); *І ти, як сухеє перекотиполо, / Не знаєш, куди тебе вітер несе?* (с. 245).

До іншої групи були включені порівняння, пов'язані з різними абстрактними поняттями. Перший компонент у цих випадках – абстрактний іменник або займенник з узагальнено-предметним значенням, а другий може бути представлений різноманітними за своїм значенням одиницями. *І козацька давня слава, / Як сонечко, сяла* (с. 226) – *слава* порівнюється з *сонцем*; *Всяка біда, горе – в серці, / Мов гадюка, лазить* (с. 242) – *біда, горе* порівнюється з *гадюкою*; *І важке, як ніби камінь, / Щось у душу впало* (с. 233), а в цьому випадку під займенником *щось* можемо розуміти різні почуття, переживання, що порівнюються з *каменем*. *І моя доля з мене шуткувала / Та й одуррила, як малу дитину. / А твоя доля, мов рідная мати, / Все вибирала щасливі дороги* (с. 235) – а тут ніби порівняння в порівнянні: по-перше, автор

чи ліричний герой порівнює себе з кимось іншим, а по-друге, одна доля одурила, а інша була як рідна мати. Годувала, як мачуха, / На лиху годину (про долю) (с. 239) – у цьому уривку автор порівнює свою долю з мачухою. Як горе, мов терен, всю душу поколе, / Коли одцуралось тебе вже усе... (с. 245) – горе порівнюється з колючим терном.

Окрему групу утворюють порівняння, що умовно можна віднести до пейзажних замальовок. Мов синяя стрічка, Донець під горою, / Круг його ліси та широкі луки; / Мов килим шовковий, здаються весною / У квітках пахучих його береги (с. 226); Він сам собі, як той човен / Без весла у морі (про місяць) (с. 238). Автор звертається до досить традиційних порівнянь, коли ріка прирівнюється до синьої стрічки, а береги до шовкових килимів. Такі конструкції можна віднайти чи не в кожному фольклорному творі, де є описи природи, пейзажу. Вони допомагають авторові більш живописно змалювати навколишній світ, через природу яскравіше передати пере-

живання, відчуття ліричного героя та й самого поета.

Висновки. Проаналізувавши поетичні твори О. С. Афанасьєва-Чужбинського, можемо сказати, що в них досить поширеними є ті засоби творення образності, які мають фольклорну основу, а саме: повтори, форми суб'єктивної оцінки та порівняння. Автор цікавився творами усної народної творчості, добре знав їх, але в своїх поезіях він не копіює вищезазначені одиниці, а створює самобутні, оригінальні стилістичні фігури, які не можуть лишати читача байдужим. Згадаймо хоча б порівняння місяця з човном, що без весел пливе небом. Це символічний образ, який стосується ліричного героя та й самого автора. Проаналізовані засоби творення образності в поетичних текстах виконують естетичну, підсилювальну, емоційну, підсилювально-емоційну, експресивну функції. Крім того, вони можуть виокремлювати головну ідею або тему твору, рельєфніше змалювати образ ліричного героя, його переживання та стан.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва : «Сов. энциклопедия». 1966. 608 с.
2. Голуб И. Б. Стилистика русского языка. Москва : Айрис-пресс. 1997. 448 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
4. Потєбня А. А. Из записок по русской грамматике: в 4 т. Т. 3: Об изменении значения и заменах существительного. Москва : Просвещение, 1968. 551 с.
5. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь-справочник лингвистических терминов. Пособие для учителя. Москва : Просвещение. 1985. 399 с.
6. Українські поети-романтики : поет. твори / упоряд. і приміт. М. Л. Гончарука. Київ : Наукова думка, 1987. 592 с.
7. Цыганенко Г. П. Словарь служебных морфем русского языка. Киев : Рад. школа. 1982. 240 с.

REFERENCES

1. Akhmanova O. S. Slovar' lingvisticheskikh terminov [Dictionary of linguistic terms]. Moscow: «Sov. entsiklopediya». 1966. 608 s. [in Russian].
2. Golub, I. B. Stilistika russkogo yazyka [Stylistics of the Russian language]. Moscow: Ayris-press. 1997. 448 s. [in Russian].
3. Hrom'iak R. T., Kovaliv Yu. I., Teremko V. I. (Eds.). Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk [Literary dictionary-reference book]. Kyiv: VTs «Akademiiia», 2007. 752 s. [in Ukraine].
4. Potebnya A. A. Iz zapisok po russkoy grammatike [From notes on Russian grammar]. Ob izmenenii znacheniya i zamenakh sushchestvitel'nogo [About changing meanings and noun replacements]. (Vols. 1- 4; Vol. 3). Moskva: Prosveshchenie, 1968. 551 s. [in Russian].
5. Rozental' D. E., Telenkova M. A. Slovar'-spravochnik lingvisticheskikh terminov. [Dictionary of linguistic terms]. Moskva: Prosveshchenie. 1985. 399 s. [in Russian].
6. Honcharuk M. L. (Eds.). Ukrainski poety-romantyky : poet. tvory [Ukrainian romantic poets]. Kyiv: Naukova dumka, 1987. 592 s. [in Ukraine].
7. Tsyganenko G. P. Slovar' sluzhebnykh morfem russkogo yazyka. [Dictionary of official morphemes of the Russian language]. Kiev: Rad. shkola. 1982. 240 s. [in Russian].